

Czas cierpienia, czas walki. Losy społeczeństwa polskiego podczas II wojny światowej. Materiały dydaktyczne dla nauczycieli szkół podstawowych

Klęska, która spadła na obywateli Rzeczypospolitej w 1939 roku, stanowiła prawdziwy szok. Po niespełna 20 latach niepodległości ziemie polskie ponownie znalazły się pod władzą wrogich sąsiadów. Brutalna, a często wręcz okrutna polityka najeźdźców dotknęła wszystkich bez wyjątku. Najstraszniejszy los spotkał Żydów, których naziści postanowili zgładzić.

Czas wojny niósł ze sobą różne wyzwania. Dla większości ludzi podstawowym celem stało się przetrwanie w trudnych warunkach codzienności. Wielu podjęło walkę – na obczyźnie lub w konspiracji. Setki tysięcy obywateli polskich straciło swój dom, a część deportowano daleko od stron rodzinnych. Losy całego społeczeństwa znalazły odzwierciedlenie w dziełach kultury polskiej – zarówno tej popularnej, powstającej spontanicznie, jak i tej wysokiej, tworzonej przez znanych artystów. Szeroką panoramę lat 1939–1945 kreowano podczas trwania wojny, jak i po jej zakończeniu.

Zagadnienia związane z II wojną światową stanowią ważną część podstawy programowej dla szkoły podstawowej, ale także zwyczajnie fascynują uczniów. Dzieje się tak często wskutek swoistej „atrakcyjności” wojny ukazanej w popularnych filmach, serialach czy nawet grach komputerowych. Zdając sobie sprawę z dość powszechnego zainteresowania młodzieży tą tematyką, w niniejszym pakiecie zebraliśmy teksty z portalu **HISTORIA: POSZUKAJ**, które ściśle nawiązują do kanonu programowego, ale też i wykraczają poza jego zakres. Tradycyjnie pragniemy podkreślić znaczenie eksponatów z kolekcji muzeów polskich w budowaniu opowieści o przeszłości. Uważamy, że poświęcenie uwagi zabytkom materialnym pozwoli dostrzec uczniom wartość źródłową pamiątek rodzinnych, często przechowywanych w ich własnych domach.

Losy społeczeństwa polskiego ilustrujemy tekstami poświęconymi konkretnym bohaterom i ich losom – pragniemy przy tym przypomnieć mniej znane postaci lub epizody. Chcemy zwrócić uwagę na znaczną wartość źródłową powstałych w czasie wojny piosenek i fotografii. Młodzi ludzie szukając informacji o II wojnie światowej, chętnie sięgają po filmy stworzone w latach powojennych. Proponujemy przypomnienie kilku z nich i zachęcenie uczniów do zastanowienia się nad ich wiarygodnością jako opowieści o przeszłości.

Część I naszego pakietu zawiera artykuły dotyczące kampanii wrześniowej i polityki okupantów niemieckich wobec obywateli polskich. Przywołują one epizody o charakterze symbolicznym – obronę poczty polskiej w Gdańsku, zestrzelenie niemieckiego bombowca, rolę Stefana Starzyńskiego w obronie Warszawy. Opowieści osnute wokół eksponatów muzealnych pozwalają na dokładniejsze przyjrzenie się różnicom pomiędzy działaniami Niemców na terenach wcielonych do Rzeszy Niemieckiej i na obszarze Generalnego Gubernatorstwa. Szczególną uwagę poświęcamy Żydom. Zwłaszcza losy dzieci żydowskich mogą stanowić dla uczniów szkół podstawowych przejmujący przykład zagadnień związanych z Holocaustem.

W części II zwracamy uwagę na trudy życia codziennego w warunkach wojennych. Sprawy przyziemne – higiena, wyżywienie czy komunikacja – umykają uwadze młodzieży, a przecież wiele mówią o realiach wojny.

Część III prezentuje materiały składające się na szeroką panoramę losów Polaków, których bieg wydarzeń rzucił daleko od ojczyzny. Proponujemy sięgnięcie do tekstów mówiących o polityce okupantów radzieckich. Aby przybliżyć to zagadnienie młodym ludziom, przywołujemy historię dzieci, które znalazły się na zesłaniu w głąbi Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich (ZSRR), a następnie zostały ewakuowane do Indii. Pragniemy także przypomnieć rolę Polaków w bitwie o Anglię oraz w zmaganiach o Monte Cassino.

Działalność konspiracyjna na ziemiach polskich stanowi temat części IV pakietu. Chcielibyśmy, aby uczniowie potrafili dostrzec zarówno zasługi postaci szeroko znanych, jak i dokonania lokalnych oddziałów partyzanckich czy komórek podziemia. Sięgnięcie do mniej znanego, choć niezwykle

emocjonującego epizodu, który wydarzył się w „małej ojczyźnie”, może stanowić zachętę do poświęcenia uwagi historii regionalnej.

W części V przywołujemy niepopularną historię Wojska Polskiego utworzonego w ZSRR w 1943 roku. Do spotkania z tym wątkiem zapraszają eksponaty z Muzeum Wojska Polskiego w Warszawie. Ukazując walki żołnierzy, którzy dotarli do Polski ze Wschodu, pragniemy zwrócić uwagę na realia panujące na wyzwolanych przez nich ziemiach polskich.

Na koniec, w części VI, zebraliśmy artykuły poświęcone kulturze. Nasi autorzy opowiedzieli zarówno o losach wybitnych dzieł sztuki, jak i o popularnej piosence, która stała się niemal symbolem pierwszych miesięcy okupacji. Odwołując się do tekstów poświęconych kinematografii, zachęcamy do wykorzystania filmów jako materiałów do dyskusji z uczniami.

Nasz pakiet wieńczę propozycje ćwiczeń, które pozwolą na utrwalenie wiedzy uczniów, doskonalenie ich kompetencji oraz atrakcyjne powtórzenie materiału.

Pragniemy przypomnieć, że na portalu **HISTORIA: POSZUKAJ** znajduje się szereg innych materiałów, które można wykorzystać w dydaktyce. Zachęcamy zwłaszcza do zapoznania się z pakietem poświęconym II wojnie światowej, skierowanym do nauczycieli i uczniów liceów ogólnokształcących.

WIĘC WOJNA... KAMPANIA WRZEŚNIOWA ORAZ LOSY POLAKÓW I ŻYDÓW POD OKUPACJĄ NIEMIECKĄ

Napaść hitlerowskich Niemiec na Polskę spotkała się z bohaterskim oporem żołnierzy i cywilów. Do wyobraźni uczniów najlepiej przemawiają konkretne przykłady epizodów walk wrześniowych. Pozwalają one dostrzec z jednej strony heroizm, a z drugiej – rażącą dysproporcję sił obrońców i najeźdźców. Proponujemy sięgnięcie do trzech artykułów, które – jak klamrą – spinają historię wojny obronnej. Pierwsze chwile września przypomina Marek Olkuśnik w artykule **Pocztowcy z karabinami. Obrona Poczty Polskiej w Gdańsku**. Autor charakteryzuje status polskich placówek pocztowych w Gdańsku, następnie opisuje walkę podjętą przez pocztowców i zwraca uwagę na ich tragiczny los po dostaniu się do niewoli niemieckiej. Michał Mackiewicz w tekście **Trofeum z kampanii wrześniowej. Szczątki niemieckiego bombowca w zbiorach Muzeum Wojska Polskiego** opowiada o niezwyklej eksponacie muzealnym dokumentującym poświęcenie i umiejętności polskich pilotów. Jedną z najbardziej znanych postaci, symbolem polskiego oporu, był bohaterski prezydent Warszawy, którego przedstawia Ewa Olkuśnik w szkicu **„Kochanemu Prezydentowi...” Papierośnica Stefana Starzyńskiego ze zbiorów Muzeum Warszawy**.

Klęska państwa polskiego oznaczała podział jego terytorium pomiędzy dwóch okupantów – ZSRR i III Rzeszę. Część terenów została włączona do III Rzeszy, na części Niemcy utworzyli Generalne Gubernatorstwo. O odmienności polityki prowadzonej na tych obszarach mówią dwa artykuły. Izabela Kupietz, odwołując się do eksponatów z Muzeum Poczty i Telekomunikacji we Wrocławiu, w tekście **Deutsche Post Osten. Polacy w Niemieckiej Poczcie Wschód na terenie Generalnego Gubernatorstwa** przybliży specyficzny, niemal zupełnie zapomniany fragment dziejów okupacji. Sebastian Adamkiewicz charakteryzuje bezwzględne działania na obszarach wcielonych do Rzeszy w materiale pod tytułem **„Zlikwidować wszelkie objawy polskości!” Zdjęcie ze zmiany nazwy Łodzi na Litzmannstadt w zbiorach Muzeum Tradycji Niepodległościowych w Łodzi**.

Wyjątkowo tragiczny okazał się los blisko trzech milionów obywateli polskich narodowości żydowskiej. Ewa Olkuśnik w przejmujący sposób opowiada o współpracowniczce Janusza Korczaka i jej małych podopiecznych. Artykuł **„Tam są moje dzieci”. Wybór Stefanii Wilczyńskiej** uzmysławia, jak dramatyczny był los dzieci żydowskich, które czekała śmierć. Hanna Węgrzynek w tekście **Aleja Ireny Sendlerowej w Warszawie** przypomina zasługi bohaterki, która ryzykując własne życie, starała się ratować najmłodszych Żydów przed wywiezieniem do obozów zagłady.

Nienawiść hitlerowców do narodu żydowskiego i religii żydowskiej kazała im niszczyć wszelkie, także i materialne, ślady dorobku tej społeczności. Ewa Olkuśnik przybliży losy najwspanialszej, stołecznej świątyni judaizmu tekstem **Zagłada świątyni. Wysadzenie w powietrze Wielkiej Synagogi w Warszawie**.

„SIEKIERA, MOTYKA, BIMBER, SZKLANKA...”, CZYLI JAK PRZETRWAĆ CZAS PONURY I OKRUTNY

Współcześnie, nawet mierząc się z rozmaitymi przeciwnościami i niewygodami, zapominamy, w jak dramatycznej sytuacji znaleźli się ludzie, którym przyszło żyć podczas II wojny światowej. Chętnie przy tym przypominamy bohaterskie losy walczących, nie zwracając uwagi na trudy życia codziennego. Wprowadzony przez okupantów system kartkowy, nałożenie na rolników obowiązkowych dostaw produktów, zniknięcie z rynku towarów, do których ludzie przywykli w czasach pokoju, brak żywności, lekarstw, odzieży – to wszystko całkowicie zmieniło warunki egzystencji. O tym, jak radzono sobie w trudnych czasach, opowiada Joanna Mruk. Wobec drastycznego ograniczenia obrotu paliwami i znacznego pogorszenia funkcjonowania komunikacji publicznej w miastach konieczne było znalezienie pomysłowego rozwiązania. Symbolem okupacyjnego transportu stało się skrzyżowanie kanapy z rowerem, omówione w tekście **Riksza – alternatywny środek transportu miejskiego w czasie okupacji**. Słaby dostęp do medykamentów, migracje ludności, ruchy bardzo licznych oddziałów wojsk sprzyjały mnożeniu się chorób zakaźnych. Znaczne niebezpieczeństwa stanowiły tyfus i plaga wszy. W tych warunkach absolutnie konieczne było zachowanie podstawowych zasad higieny. Temu zagadnieniu został poświęcony materiał pod tytułem **Jak często należy myć włosy? Higiena w polskich domach w czasie okupacji**. Joanna Mruk zwraca także uwagę, że na kondycję zdrowotną społeczeństwa znaczący wpływ miało odpowiednie wyżywienie. Reglamentację środków spożywczych, wprowadzoną przez Niemców, trafnie komentowała opinia: „Za mało, żeby żyć; za dużo, żeby umrzeć”. Różnymi sposobami próbowano uzupełniać niedobory żywności. Pewne rozwiązanie stanowił czarny rynek. Joanna Mruk artykułem **Ziemniaki na pierwsze... na drugie... na trzecie. Kuchnia w czasie okupacji hitlerowskiej** przypomina również o niekonwencjonalnych pomysłach na wzbogacenie okupacyjnego jadłospisu.

„WIELE SIĘ ŁĄDÓW ZDEPTAŁO, WIELE SIĘ KRAJÓW OBESZŁO...”, CZYLI POLACY NA WSCHODZIE I ZACHODZIE

Setki tysięcy Polaków, którzy znaleźli się pod okupacją radziecką, uwięziono i deportowano w głąb ZSRR. Dziesiątki tysięcy zostało zamordowanych przez Ludowy Komisariat Spraw Wewnętrznych (NKWD). Przytaczając porażające dane statystyczne, tracimy z oczu pojedyncze ofiary, a przecież właśnie konkretne przykłady umożliwiają wnikienie w tragizm losów polskich. Karolina Dzimira-Zarzycka w materiale **Janina Lewandowska. Tragiczny los spadochroniarki** opowiada o córce generała Józefa Dowbor-Muśnickiego, niezwykle kobiecie, jednej z ofiar zbrodni katyńskiej. Pochylając się nad tym artykułem, warto zwrócić uwagę na to, jak i kiedy na podstawie szczątków potwierdzono tożsamość bohaterki tekstu.

Choć sytuacja obywateli polskich w ZSRR jest kojarzona przede wszystkim z łagrami i cierpieniami, to jednak niekiedy pojedyncze przypadki mogą się wydawać zaskakujące. O wojennej epopei bohatera, który uniknął uwięzienia, podjął nawet studia, a następnie trafił do armii generała Władysława Andersa, opowiada Przemysław Kaniecki. Artykuł pod tytułem **Jakimi kartami grali piloci RAF-u? Pamiątka po Ryszardzie Rozentalu w Muzeum Historii Żydów Polskich POLIN** świadczy o tym, jak skomplikowane drogi wiodły pod sztandary Wojska Polskiego. Jednocześnie opisując niezwykle eksponaty muzealne, autor przypomina o udziale Polaków w zmaganiach powietrznych u boku Wielkiej Brytanii. To zagadnienie porusza także Michał Mackiewicz w tekście **„Złośnik” dla RAF-u i dla Polaków. Legendarny brytyjski samolot myśliwski Supermarine Spitfire w Muzeum Lotnictwa Polskiego w Krakowie**. Artykuł jest poświęcony sławnej maszynie stanowiącej niemal symbol bitwy o Anglię.

Większość polskich zesłańców, którzy wydostali się z ZSRR wraz z armią Andersa na Bliski Wschód, rozpoczęła swój prawdziwy szlak bojowy dopiero w 1944 roku we Włoszech. Najślawniejszą bitwą, którą przyszło im stoczyć, były walki o Monte Cassino. Bitwa ta zajmuje poczesne miejsce

w zbiorowej świadomości dzięki utworowi, który na trwałe wszedł do repertuaru patriotycznego. Karolina Szurek w wnikliwy sposób omawia okoliczności powstania pieśni w artykule ***Piosenka, co do której pomylił się generał Władysław Anders. „Czerwone maki na Monte Cassino”***. Wartym przypomnienia fragmentem wysiłku Polaków w czasie II wojny światowej są dokonania polskiej floty – nie tylko wojennej. Duma przedwojennej żeglugi pasażerskiej, MS „Batory”, podporządkowany brytyjskiej Admiralicji, pełnił służbę transportową, służąc Sprzymierzonym na różnych morzach. O zasługach transatlantyku przypomina Ewa Olkuśnik w tekście ***Król polskiej floty. MS „Batory” – komfortowy transatlantyk bohaterem wojennych konwojów***.

„DZIŚ DO CIEBIE PRZYJŚĆ NIE MOGĘ...”, CZYLI BOHATEROWIE PODZIEMIA

Wyjątkowy walor dydaktyczny, zwłaszcza dla uczniów szkół podstawowych, mają zagadnienia związane z historią podziemia czasów wojny. Pamięć o bohaterach, bitwach partyzanckich, tajnym nauczaniu jest przechowywana przez lokalne społeczności, a często dokumentowana w izbach pamięci i małych muzeach. Sięgnięcie do tych wątków lub zachęcenie uczniów do indywidualnych poszukiwań może pozwolić na samodzielne odkrywanie mniej znanych epizodów, na przykład w ramach kierowanych przez nauczycieli projektów. Zachęcamy do podjęcia podobnych inicjatyw, sugerując jednocześnie zapoznanie się z materiałami zamieszczonymi na portalu **HISTORIA: POSZUKAJ**, mogącymi stanowić rodzaj inspiracji. Warto zacząć od poszukania na miejscowych cmentarzach mogił lokalnych bohaterów. Postaci, dawniej sławne, z biegiem lat odchodzą w zapomnienie – spróbujmy je przypomnieć. Michał Zarychta w zajmujący sposób odtwarza losy i wojenne zasługi wybitnej sportsmenki w artykule ***Narciarka z pokolenia Kolumbów. Helena Marusarzówna (1918–1941)***. Ewa Olkuśnik w tekście ***Z Włoch przez gorczańskie polany do Stanów Zjednoczonych. Epopeja amerykańskich lotników uratowanych przez polskich górali i partyzantów*** opowiada o niezwykłym epizodzie stanowiącym świadectwo sprawności i ofiarności podhalańskich żołnierzy Armii Krajowej. Opisana przez autorkę akcja miała podwójnie szczęśliwy finał. Załoga bombowca Liberator została ocalona, a po dziesięcioleciach społecznicy ze wsi Ochotnica Górna należycie upamiętnili sukces miejscowych partyzantów. Wyobraźnię młodzieży rządzą bohaterowie najszerzej spopularyzowani, choćby przez atrakcyjne filmy kinowe lub telewizyjne. Aby podobne postaci przybliżyć uczniom, sugerujemy bliższe przyjrzenie się wybranym epizodom z życia znanych i zasłużonych osób. Inspirację do podjęcia takiego zadania może stanowić tekst Ewy Olkuśnik ***Niesamowite przypadki kuriera z Warszawy. Młodość Jana Nowaka-Jeziorańskiego***.

NAJKRÓTSZĄ DROGĄ..., CZYLI WOJSKO POLSKIE W ZSRR

Aby zachować w opowieści o II wojnie światowej odpowiednie proporcje, nie sposób pominąć Wojska Polskiego, którego tworzenie rozpoczęli w Związku Radzieckim w 1943 roku polscy komuniści. Armia, mająca legitymizować przejęcie władzy przez działaczy wspieranych przez Józefa Stalina, składała się z zesłańców, przebywających w łagrach radzieckich znacznie dłużej niż ich koledzy, którym udało się dotrzeć do armii generała Andersa. Walcząc u boku Armii Czerwonej, wyzwalałi ziemie polskie spod okupacji niemieckiej, jednocześnie umożliwiając objęcie nad nimi władzy przez siły komunistyczne. Trudno o to jednak winić zwykłych żołnierzy, którzy po prostu chcieli walczyć o Polskę. Ich szlak bojowy i oręż, którym się posługiwali, przypomina Michał Mackiewicz w dwóch artykułach: ***T-34, weteran pancерnej brygady. Od Lenino do Gdańska – niezwykle dzieje czołgu ze zbiorów Muzeum Wojska Polskiego*** oraz ***Nic tak nie cieszy, jak seria z pepeszy. PPSz-41 – legendarny radziecki pistolet maszynowy ze zbiorów Muzeum Wojska Polskiego w Warszawie***.

Polska, do której wkraczali żołnierze 1 Armii Wojska Polskiego, mogła przytłaczać skalą zniszczeń, jakich dokonali hitlerowcy lub które stanowiły efekt morderczych działań wojennych. Symbolem strat, poniesionych przez społeczeństwo polskie, stały się oczywiście ruiny stolicy. Jak bardzo ich widok był porażający, opowiada Małgorzata Grąbczewska w artykule **Krzycząca cisza. Fotografie zburzonej Warszawy Leonarda Sempolińskiego w Muzeum Sztuki w Łodzi**.

CZY ZAMILKŁY MUZY? CZYLI KULTURA W CZASIE WOJNY I OBRAZ WOJNY W KULTURZE

II wojna światowa przyniosła ogromne, niemożliwe do oceny straty polskiej kulturze. Spłonęło wiele bibliotek i archiwów. Zniszczeniu uległy bezcenne zabytki. Bezwrotnie zaginęło wiele wspaniałych dzieł sztuki. Niektóre, często zrabowane, odnajdywane są do dziś. Los innych wciąż pozostaje nieznany, czego przykładem może być jeden z najbardziej wartościowych obrazów z kolekcji polskich, opisany przez Karolinę Dzimirę-Zarzycką w artykule **Bezcenny uśmiech. Zaginiony „Portret młodzieńca” Rafaela z Muzeum Książy Czartoryskich w Krakowie**. Okupanci zazwyczaj barbarzyńsko obchodzili się z pomnikami poświęconymi wielkim Polakom. Wyjątkowo złożone były podczas wojny losy monumentu Mikołaja Kopernika. Choć hitlerowcy uważali astronoma za Niemca, nie uchroniło to słynnej rzeźby przed zniszczeniem, o czym przypomina Ewa Olkuśnik w tekście **Monument dla wyklętego astronoma. O pomniku Mikołaja Kopernika w Warszawie**.

Na groźbę okupacji społeczeństwo polskie zareagowało nie tylko oporem i walką, ale także humorem i niezwykłą potrzebą tworzenia utworów, które stanowią do dzisiaj swoisty znak czasu. Jedną z popularnych, a dziś już zapomnianych form aktywności artystycznej były występy ulicznych pieśniarzy, którzy wędrowali po podwórkach miast i śpiewem zarabiali na życie, dodając jednocześnie otuchy słuchaczom. Obyczaj ten przypomina Karolina Szurek w erudycyjnym artykule **Wojenna piosenka zakorzeniona w wielowiekowej tradycji. „Dnia pierwszego września roku pamiętnego”**.

Młodzież najczęściej poznaje historię wojny i okupacji poprzez filmy i seriale telewizyjne. Kinematografia oferuje atrakcyjne dzieła, często o znacznych walorach dydaktycznych. Podkreślając, że utwory filmowe nie stanowią źródeł historycznych, możemy je jednak wykorzystać w procesie nauczania jako ilustrację czasów wojny z jednej strony i jako rodzaj artystycznej interpretacji wydarzeń z drugiej strony. Warto przy tym sięgnąć zarówno do filmów dawnych, klasycznych, jak i powstających współcześnie. Nasi autorzy przybliżyli użytkownikom portalu **HISTORIA: POSZUKAJ** utwory z różnych lat. Pierwszy powojenny film polski opisuje Michał Pieńkowski w artykule **Muzyczna opowieść o czasach okupacji. Film „Zakazane piosenki” w reżyserii Leonarda Buczkowskiego**. Tekst omawia okoliczności powstania dzieła, które samo w sobie pozwala zrozumieć młodym ludziom fenomen tworzonej spontanicznie kultury popularnej. Ten sam autor opowiada o jednej z pierwszych polskich komedii poświęconych mrocznym czasom wojny w tekście **Okupacja z przymrużeniem oka. Komedia Bronisława Broka „Cafe pod Minogą”**. Lektura artykułu oraz obejrzenie filmu mogą stanowić punkt wyjścia dyskusji o tym, czy lata zbrodni i cierpień nadają się na materiał na komedię. Jednocześnie „Cafe pod Minogą” to ciekawy przykład dzieła, które przynosi masę informacji o życiu codziennym pod okupacją – zagadnienie, które często umyka uwadze nawet nauczycieli. Znany i niezwykle popularnym filmem dotyczącym wydarzenia prawdziwie pierwszoplanowego jest dzieło Jana Komasy, któremu Adam Wyżyński poświęcił artykuł pod tytułem **Miasto 44. Współczesny obraz powstania warszawskiego**. Tekst stanowi zaproszenie do wnikliwego obejrzenia filmu i zachęca do szukania odpowiedzi na pytania o różnice w ukazywaniu czasów wojny obecnie i przed kilkudziesięciu laty. Proponujemy podjęcie dyskusji z uczniami na temat wiarygodności wizerunku dramatycznej przeszłości w filmach powstających w różnym czasie. Warto rozważyć, czy perfekcyjne efekty specjalne czynią obraz przeszłości bardziej atrakcyjnym, czy bardziej wiarygodnym?

PROPOZYCJE ĆWICZEŃ

◆ Jak zmieniały się granice na ziemiach polskich podczas II wojny światowej?

Ćwiczenie ma na celu doskonalenie umiejętności posługiwania się mapą w nauce historii oraz utrwalenie wiadomości o delimitacjach przeprowadzonych przez okupantów po upadku państwa polskiego w 1939 roku. Można je wykonać podczas zajęć w klasie, jak i zadać uczniom jako pracę domową w nauczaniu zdalnym.

Na mapę konturową ziem polskich (uwzględniającą granice II Rzeczypospolitej) uczniowie nanoszą (na przykład za pomocą kolorów i wyraźnie zarysowanych linii granicznych) zasięg okupacji niemieckiej, wyodrębniając obszary: wcielony do Rzeszy, Generalnego Gubernatorstwa oraz okupacji radzieckiej (pracując z mapą, powinni uwzględnić tereny zajęte przez Słowację i czasowo przekazane przez ZSRR Litwie). Następnie wybierają z zasobu portalu **HISTORIA: POSZUKAJ** po trzy teksty ilustrujące warunki życia lub losy ludzi na terenach: Generalnego Gubernatorstwa, wcielonych do Rzeszy i pod okupacją radziecką. Zwieńczeniem ćwiczenia mogą być praca pisemna lub prezentacja multimedialna, dotyczące wybranego obszaru i wykorzystujące artykuły z zasobu portalu.

◆ Od Szkocji do Syberii

Ćwiczenie ma na celu doskonalenie umiejętności posługiwania się mapą historyczną oraz utrwalenie wiadomości o losach obywateli polskich podczas II wojny światowej. Podobnie jak ćwiczenie 1, można je przeprowadzić w klasie lub w nauczaniu zdalnym.

Na mapę konturową Europy (ewentualnie obejmującą Azję Środkową i Afrykę Północną) uczniowie nanoszą szlaki wojenne trzech wybranych bohaterów tekstów z portalu **HISTORIA: POSZUKAJ**. Tak jak w ćwiczeniu 1 uczniowie mogą wykonać pracę pisemną lub przedstawić prezentację multimedialną w klasie.

◆ Od Visa do Spitfire'a - czym walczyli Polacy? Quiz dla zainteresowanych militariami II wojny

Celem proponowanego quizu jest zwrócenie uwagi na rolę zabytków materialnych jako źródeł historycznych i zachęcenie uczniów do indywidualnych poszukiwań w placówkach muzealnych przedmiotów, które mogą stanowić punkt wyjścia opowieści o przeszłości.

Quiz jest prowadzony przez nauczyciela, który dokonuje podziału uczniów na dwie grupy i poleca każdej grupie pozyskanie z zasobu portalu **HISTORIA: POSZUKAJ** i z Internetu ilustracji ukazujących wyposażenie żołnierzy polskich na różnych frontach, a następnie przygotowanie pytań-zagadek dotyczących tego, jakie formacje i gdzie korzystały z danego sprzętu. Obie grupy zadają pytania naprzemiennie. Grupa odpowiadająca powinna nie tylko podać rodzaj broni i nazwę formacji, ale też wskazać na mapie historycznej (ściennej lub w atlasie) odpowiednie miejsca. Zwycięża grupa, która udzieli więcej prawidłowych odpowiedzi. Warto także ocenić różnicowanie pytań.

◆ Przeszłość „małej ojczyzny”. Co zdarzyło się tutaj podczas okupacji?

Celem proponowanego projektu zespołowego jest zachęcenie uczniów do poznawania przeszłości miejsc, skąd sami pochodzą i gdzie mieszkają. Walor dydaktyczny to kształtowanie umiejętności samodzielnego badania przeszłości. Walor wychowawczy – zbudowanie podstaw związku z „małą ojczyzną”.

Inspirację do zrealizowania projektu może stanowić przywołany w niniejszym skrypcie tekst Ewy Olkuśnik **Z Włoch przez gorczańskie polany do Stanów Zjednoczonych. Epopeja**

amerykańskich lotników uratowanych przez polskich górali i partyzantów. Uczniowie, podzieleni na grupy, szukają śladów przeszłości wojennej w najbliższej okolicy, przeprowadzają wywiady z mieszkańcami, odwiedzają miejsca pamięci, muzea, zapoznają się ze zbiorami związanymi z II wojną światową. Każda grupa uczestnicząca w projekcie przygotowuje ilustrowany artykuł lub prezentację multimedialną na temat wybranego epizodu okupacyjnego z najbliższej okolicy, postaci lub charakterystycznego zjawiska. Jak cenne mogą okazać się takie ćwiczenia, świadczą niezwykle interesujące materiały na portalu **HISTORIA: POSZUKAJ**, będące planem prowadzonej przez nas akcji **HISTORIONAUCI**. Zapraszamy Państwa do sięgnięcia także i do tej zakładki.

Źródło historyczne, dzieło artystyczne czy rozrywka?

Ćwiczenie ma na celu ugruntowanie świadomości tego, co jest, a co nie jest źródłem historycznym. Zachęcamy do obejrzenia z uczniami starszych klas filmu Jana Komasy „Miasto 44”, a następnie do przeprowadzenia w klasie moderowanej przez nauczyciela dyskusji na temat, czy współczesne dzieła filmowe stanowią wiarygodny wizerunek lat wojny i czy należy je traktować jako źródła historyczne. Warto zwrócić uwagę na fakt, że nawet skrupulatnie ukazane detale to jednak dzieło współczesnych scenografów, a losy bohaterów są wytworem fantazji scenarzystów. Zachęcamy do rozważenia z uczniami problemu, w jaki sposób filmy, seriale historyczne mogą wpływać na nasze wyobrażenia o przeszłości.

NOTATKI

[illegible]